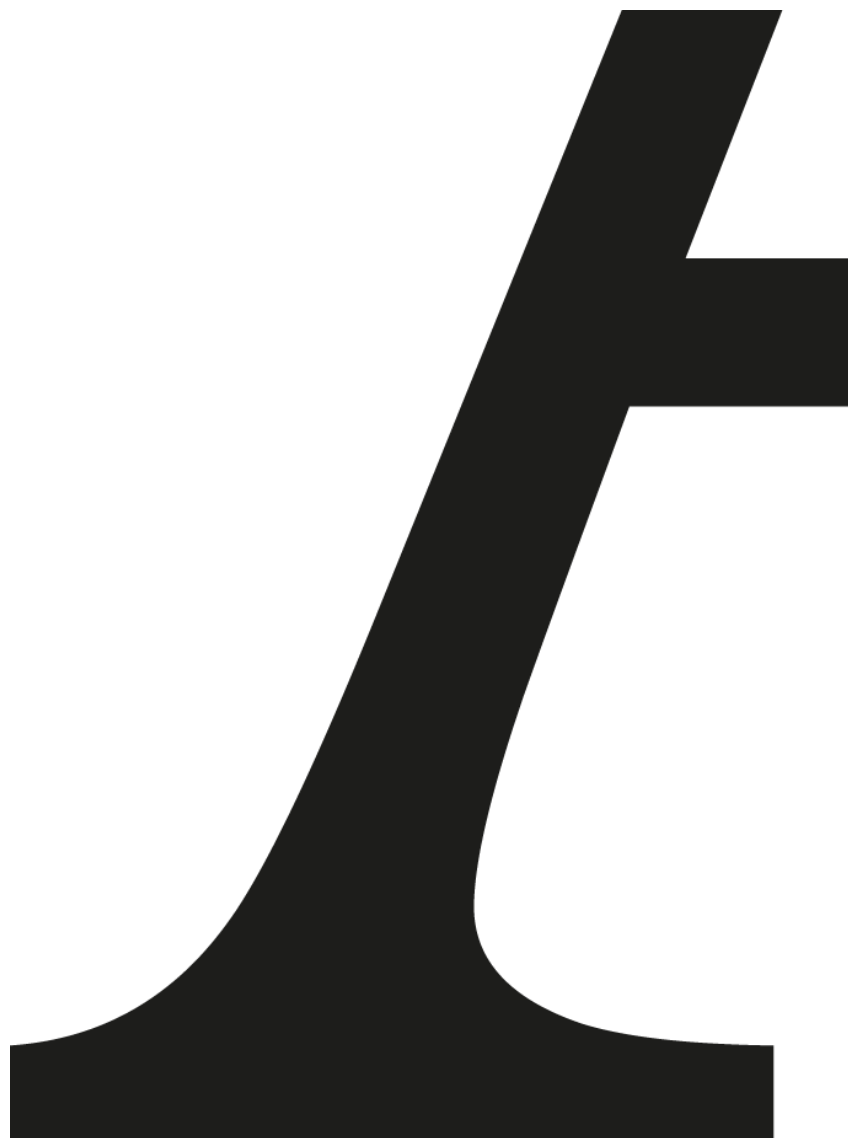

Geotekniska provborrningar nedanför Faxeholmen i Söderhamn

Rapport 2024:17
Arkeologisk förundersökning

Gävleborgs län, Hälsingland, Söderhamns kommun,
fastighet Faxeholmen 2:2, fornlämning L1950:3449

Annika Nordström

Arkeologerna

Statens historiska museer

Våra kontor

Linköping

Lund

Mölndal

Stockholm

Uppsala

Kontakt

010-480 80 00

info@arkeologerna.com

fornamn.efternamn@arkeologerna.com

www.arkeologerna.com

Arkeologerna

Statens historiska museer

Rapport 2024:17

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY

Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund	4
Metod och genomförande	4
Resultat	5
Sammanfattning	7
Referenser	8
Administrativa uppgifter	9

Under hösten 2023 schaktningsövervakade Arkeologerna, Statens historiska museer vid geotekniska provborrningar nedanför den medeltida borgen Faxeholmen i Söderhamn. Resultatet från schaktningsövervakningen visade att det inom området finns en bevarad stratigrafi av kulturpåverkade lager i området invid Söderhamnsån.

Inledning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Gävleborgs län har Arkeologerna, SHM, genomfört en arkeologisk förundersökning i form av övervakning av borrhuvtagning inom del av fornlämning L1950:3449 under två dagar i oktober 2023 (figur 1–2, 4).

Förundersökningen genomfördes i samband med att Sweco provborrade för geotekniska undersökningar inom ett cirka 3 500 m² stort undersökningsområde.

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att bedöma stratigrafiska förhållanden och avgöra huruvida äldre aktivitetsytor fanns bevarade inom undersökningsområdet.

Bakgrund

Söderhamn som stad går tillbaka till 1620 då Söderhamns gevärsfaktori anlades och den tidigare fiske- och handelsplatsen erhöll stadsprivilegier.

År 1395/1396 uppfördes borgen Faxehus/Faxeholm av Vitalianerna, vilka utgjordes av en grupp tyska och nordiska riddare som under en period hade stort inflytande över såväl Östersjö- som Nordsjöområdena. Första gången borgen omnämns vid namn är år 1398 men då är borgen redan i händerna på kronan. Under ett antal decennier utgjorde borgen centralpunkten för Helsingslands administration. 1434 stormades och brändes borgen under Engelbrektsupproren och blev sedermera aldrig återuppbyggd.

Borgen är uppförd på en höjd vilken under medeltiden var kringfluten eftersom Bottenhavets och Söderhamnsfjärdens vatten då stod omkring fem meter högre än det gör idag och höjden utgjorde således en ö mellan nuvarande Söderhamnsån och Faxeholmsgatan.

Under 1980- och 90-talen har ett antal arkeologiska undersökningar genomförts på höjden, där terrasserings, palissader och olika byggnader i tre olika faser har undersökts (Mogren 1994:90ff).

Metod och genomförande

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes genom övervakning av 11 av 12 geotekniska skruvborrningar utförda av Sweco (figur 3–5). Sex hål skruvborrades längs med dagens kajkant och sex nedanför borgberget. Vid upptagande av skruvborren okulärbesiktades fyllningar och eventuell lagerföljd.

Resultat

I det följande redovisas fyllningar och lagerföljd i respektive borrhål.

OS200

Borrhålet upptogs i södra delen av undersökningsområdet, cirka 16 meter från Söderhamnsån (figur 4). Här utgjordes ytan av grusad mark. Den översta fyllningen bestod av gråbrun, grusig silt med inslag av tegel. Detta lager var ungefär 1 meter tjockt. Därunder följde ett omkring 0,6 meter tjockt lager av orangebrun sand (figur 5). Under detta framkom ett 0,2 meter tjockt lager av grågul sand följt av ett 0,4 meter tjockt lager brun sandig silt med mycket träflis och något som närmast liknade bark. Därunder fanns ett cirka 0,5 meter tjockt lager av sandig, siltig lera med inslag av träflis, men i betydligt mindre omfattning än ovanliggande lager. Därefter följde opåverkad grå(brun) lera. Den sammanlagda lagertjockleken med utfyllnader vilka tillförts av människor uppgick till cirka 2,2 meter. Då inga fynd påträffades är det inte möjligt att avgöra när dessa utfyllnader tillkommit.

OS201

Borrhålet skruvades i anslutning till Söderhamnsån (figur 4). Markytan sluttade här mot ån och utgjordes bland annat av mossor och grus samt delvis kisaska (enligt Sweco, figur 6). Den översta fyllningen utgjordes av brungrått sandigt grus som var cirka 0,52 meter tjock. Därunder följde ett lager med gråbrun sandig silt med en del kolfläckar, cirka 0,2 meter tjockt. Detta övergick i ett vad som närmast kan bedömas som mjäla, också cirka 0,2 meter tjockt. Därunder följde ett ungefär 0,4 meter tjockt lager av grusig lera med inslag av enstaka sten. Under detta fanns ett ungefär 0,85 meter tjockt mörkbrunt lerlager som innehöll relativt stora mängder träflis. De nedre 0,1 meterna av detta lager var närmast svart. Denna del bedömdes delvis ha varit ett svämlager eller åtminstone avsatt i vatten. Därunder följde ett gråaktigt lerlager med inslag av enstaka träbitar, vilket bedömdes som närmast opåverkat som infiltrerats av ovanliggande massor. Detta lager var cirka 0,65 meter tjockt. De sammanlagda utfyllnadsmassorna bedömdes även här vara cirka 2 meter, varav ungefär en meter troligen delvis avsatts i vatten.

OS202

Detta borrhål togs upp i den södra delen nedanför själva borgberget, cirka 18,5 meter från Söderhamnsån (figur 4). Markytan var här gräs- och björkbevuxen. De övre 0,5 meterna utgjordes av brun sandig silt (närmast matjord). Därunder följde ett tjockt grusigt och sandigt lager, närmast gulaktigt i färgen och cirka 1 meter tjockt. Därunder följde cirka 1,5 meter tjockt lager av sandig lera varvat med träflis och kol. Under detta fanns gråbrun något siltig lera, som var närmare en meter tjock. I botten av lagret påträffades vad som närmast kan beskrivas som en tröpåle. Därunder följde vad som kan beskrivas som opåverkad grågrön lera. De sammanlagda påförda massorna uppgick här till närmare fyra meter tjocka lager. Det är dock inte möjligt att avgöra ålder på utfyllnaderna, då det inte fanns några daterande fynd i massorna.

OS203

Borrhålet togs upp i anslutning till ån, i den södra delen av undersökningsområdet (figur 4). Markytan utgjordes här av grusad mark. Den översta fyllningen utgjordes av cirka 0,8 meter tjock gråbrun grusig silt med en hel del träflis. Därunder följde cirka 0,4 meter ljusare grusig silt med en del närmast vit sand. I detta lager fanns en hel del snäckskal, vilket gör att det närmast kan bedömas ha utgjort sjöbotten. Därunder påträffades gråblå något siltig lera. De sammanlagda utfyllnaderna utgjordes i detta borrhåll av cirka 0,8 meter tjock grusig silt och träflis.

OS204

Borrhålet togs upp centralt i undersökningsområdet, nedanför borgen cirka 13 meter från ån (figur 4). Markytan var gräs- och björkbevuxen. Den övre fyllningen i borrhålet utgjordes av brun sandig silt (matjord), cirka 0,15 meter tjockt. Därunder följde ett tjockt gråbrunt lager bestående av sand och grus samt knytnävsstora stenar. Detta lager liknande närmast morän, men kan ha tillkommit vid ett eventuellt ras från borgberget. Lagret var ungefär 1,5 meter tjockt. Därunder följde orörd grusig morän. Här är det svårt att säga om det egentligen fanns några kulturpåverkade lager överhuvudtaget.

OS205

Även detta borrhål upptogs nedanför borgberget, cirka 12,2 meter från ån (figur 4). Marken var liksom vid övriga prover nära borgberget bevuxet av gräs och björk. Den översta fyllningen utgjordes av cirka 0,1 meter sandig silt. Därunder följde ett cirka en meter tjockt gråbrunt grusigt sandlager med inslag av träflis. Därunder påträffades morän och borren stötte på antingen berg eller ett större stenblock. De sammanlagda utfyllnadsmassorna var i detta borrhål cirka en meter tjocka.

OS206

Borrhålet upptogs nedanför borgberget cirka 16 meter från ån (figur 4). En äldre, övergiven byggnad var belägen strax nordöst om borrhålet. Markytan var gräsbevuxen. Här utgjordes den översta fyllningen av ett cirka 0,1 meter tjockt lager av sandig silt. Därunder påträffades ett cirka 0,3 meter tjockt lager av ljusgrå kisaska. Under detta påträffades ett omkring 0,9 meter tjockt brunt lager bestående av närmast våt siltig lera med mycket träflis. Detta lager hade en mycket frän lukt. Under detta påträffades ett gråbrunt siltigt lerlager som även hade inslag av träflis och var cirka 0,4 meter tjockt, vilket följdes av mörkbrun sandig silt med mer träflis än ovanliggande. Detta lager var cirka 0,6 meter tjockt. Under detta följde grågrön lera vilken bedömdes som opåverkad. Det innebär att det i detta borrhål påträffades utfyllnader som var cirka två meter tjocka. Det inbegriper ett lager med kisaska samt ett mycket fränt luktande lager, men återigen så påträffades inga fynd, varför det är svårt att uttala sig om ålder på utfyllnaderna.

OS207

Borrhålet togs upp central i undersökningsområdet i anslutning till ån (figur 4). Markytan utgjordes av grus och kisaska. Den första metern

utgjordes här av kisaska, följt av dy och vattenavsatta gruslager. Dessa innehöll dock en del träflis och träbitar, ända ned till cirka tre meters djup.

OS208

Även detta borrhål togs upp i anslutning till ån och även här utgjordes markytan av grus och kisaska (figur 4). Lagerföljden var här i det närmaste identisk med borrhål 207.

OS209

Detta var det nordligaste borrhålet invid ån (figur 4). Markytan utgjordes här av högt gräs. Även här utgjordes den övre delen av cirka 0,5 meter tjockt lager av kisaska. Därunder följde ett cirka 1,5 meter tjockt lager av grusig, sandig silt med en del träflis. Under detta påträffades blågrön dyaktig lera med en hel del växtlighet. Detta lager bedömdes vara vattenavsatt.

OS210

Detta borrhål låg i den nordöstra delen av undersökningsområdet, cirka 14 meter från ån (figur 4). Markytan utgjordes av gräs och hårdpackat grus. Den översta fyllningen utgjordes av ett cirka 0,9 meter tjockt lager av sand och grus, närmast något moränliknande, sannolikt påförda fyllnadsmassor. Därunder påträffades ett 0,3 meter tjockt lager av gråbrun siltig sand med träflis och en del tegel. Under detta fanns ytterligare ett grått sandlager med inslag av träflis men som saknade tegel. Detta lager var cirka 0,3 meter tjockt. Därunder följde ett brunt sandigt siltlager som också innehöll träflis, cirka 0,5 meter tjockt. Under detta påträffades gråbrun något siltig lera, vilken bedömdes vara i det närmaste opåverkad. Fyllningar med kulturpåverkade lager uppgick i detta borrhål till en sammanlagd tjocklek av cirka 1,5–1,7 meter.

Sammanfattning

Sammantaget kan vi konstatera att det inom undersökningsområdet finns en bevarad stratigrafi av kulturpåverkade lager. Det är dock svårt att utifrån okulärbesiktning av skruvborrsprover närmare tolka dessa. Det har inte heller varit möjligt att närmare tidsbestämma lagren då det inte påträffades några föremålsfynd i proverna. På ett generellt plan tycks utfyllnader utmed själva kajkanten i stor utsträckning utgöras av kisaska, varunder det finns kulturpåverkade, men troligen vattenavsatta utfyllnadslager. Sträckan längs med borgberget var mer olikartad. Där fanns fyllnadslager vilka skulle kunna antyda att det skett ett ras från borgberget (borrhål 204), men också fyllnader som kan antyda att området nyttjats för annat, närmast till hands är väl att tänka sig någon form av hamnnära aktivitet.

Med tanke på att vattennivån under medeltiden var fem meter högre kan man möjligen förvänta sig tidigmoderna lämningar i området, även om medeltida lämningar (t ex bryggor och/eller avfallslager) självklart inte kan uteslutas. Noterbart är att det inom undersökningsområdet på olika ställen i markytan stack fram trästockar, troligen äldre båtslipers. Vår bedömning är att det vid en kommande schaktning med grävmaskin inom området bör medverka

en arkeolog. Det är länsstyrelsen i Gävleborgs län som fattar alla beslut i kommande ärenden.

Referenser

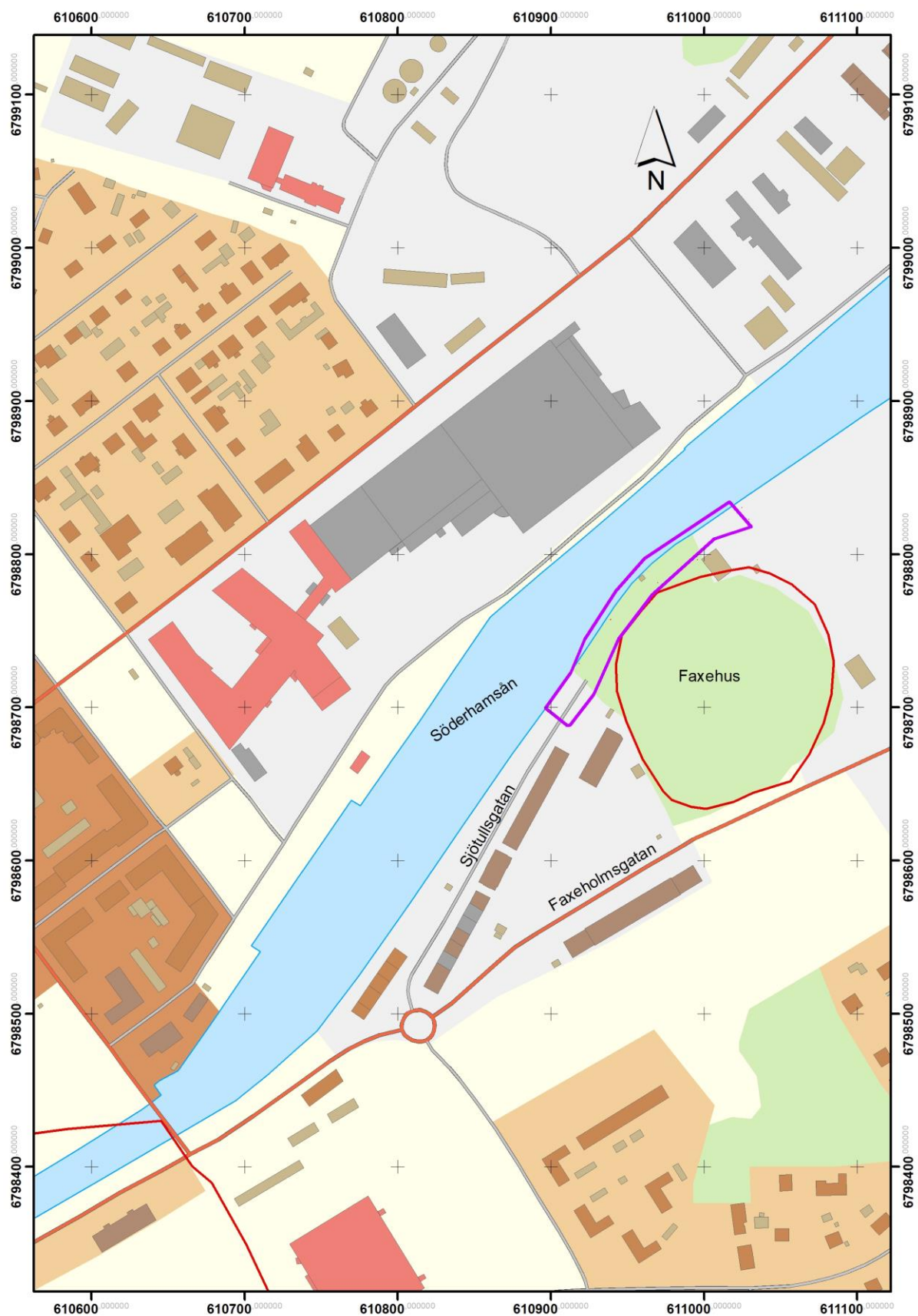
Mogren, M. 1994. Maktens landskap i medeltida Hälsingland.
Bebyggelsehistorisk tidskrift. 27. s. 73 - 104.

Administrativa uppgifter

KMR uppdragsnummer: 20231152
Lst dnr: 431-6383-2023, beslutsdatum: 2023-09-11
Fornlämning: L1950:3449
SHM dnr: 512-01046-2023
SHM projektnr: 720612302
Företagare: Sweco
Intrasisprojekt: A2023:123
Undersökningstid: 9–10 oktober 2023
Projektgrupp: Annika Nordström
Exploateringsyta: 3500 m²
Läge: Fastighetskartan, blad 67GNV
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Dokumentationshandlingar: Digitala dokumentationshandlingar
lagras tillsammans med Intrasisdatabasen.
Fynd: Inga fynd tillvaratogs.

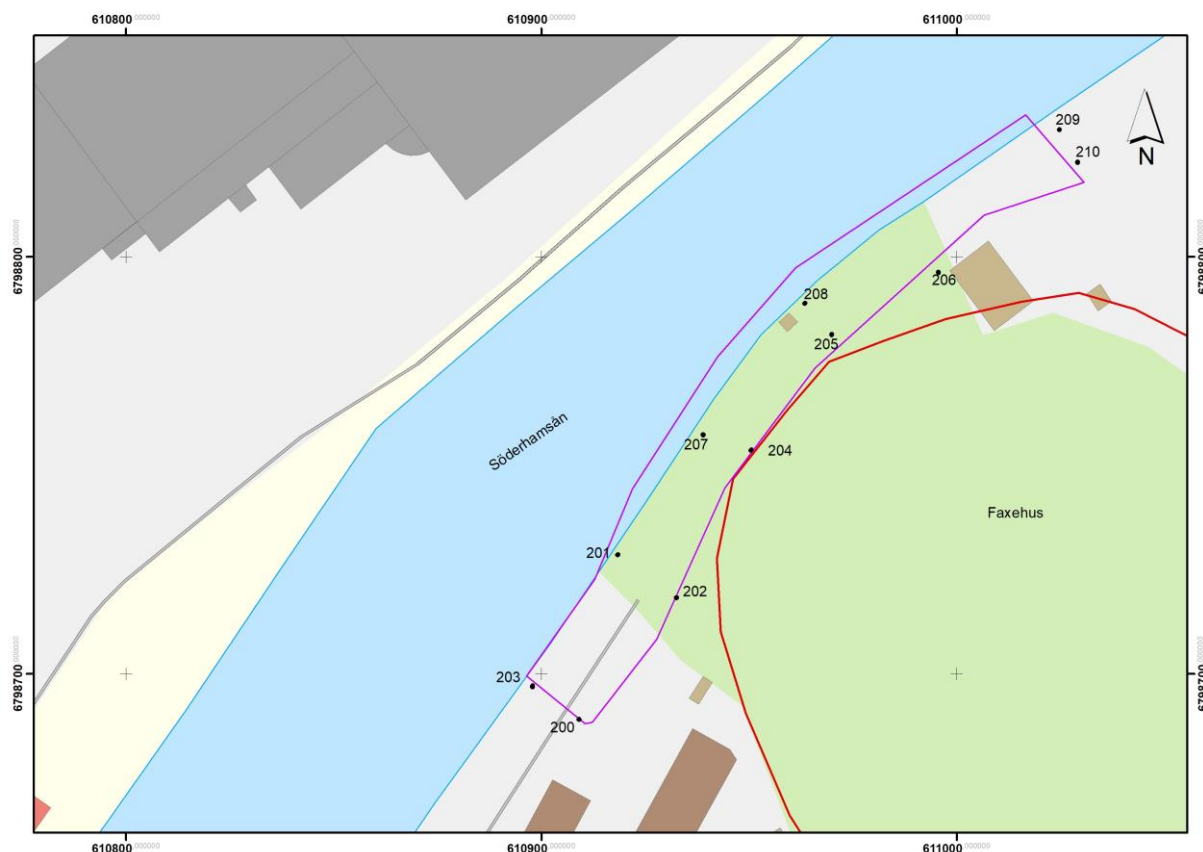
Figur 1. Läget för undersökningen markerat på utsnitt ur GSD-Terrängkartan, skala 1:50 000, och GSD-Översiktskartan. Lantmäteriet (CCO).

Figur 2. Förundersökningsområdet (lila markering) och närbelägna fornlämningar (enligt KMR) markerat på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:3 000. © Lantmäteriet.

Figur 3. Geoteknisk skruvborr under borrning. Foto från sydväst, Annika Nordström.

Figur 4. Inmätta provborrspunkter där arkeologisk övervakning skedde, med fastighetskartan som bakgrund. Den lila markeringen utgör undersökningsområdet. Skala 1:1 000. © Lantmäteriet

Figur 5. De översta 1,5 meternas fyllning i borrhål 200. Foto från öster. Annika Nordström.

Figur 6. Den sluttande markytan invid Söderhamnsån. Notera även den äldre pålningen i åkanten. Foto från söder, Annika Nordström.

